

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА ТА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

УДК 811.111+811.161.2]’255

БОГУСЛАВСЬКА Л. А.

(Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна)

КОГНІТИВНИЙ АНАЛІЗ ВІДТВОРЕННЯ СЛІВ-НОНСЕНСІВ У АНГЛО-УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ ВІРША ЛЬЮІСА КЕРРОЛЛА «ДЖЕББЕРВОККИ»

У статті надаються результати аналізу англо-українських перекладів слів-нонсенсів Л. Керролла, виконаного із застосуванням інструментарію теорії концептуальної інтеграції. Цей інструментарій дозволяє взяти до уваги когнітивні механізми, що забезпечують активацію у свідомості адресата неконвенціонального змісту, несумісного з конвенціональною формою, і лежать в основі комунікативно успішного перекладу лексичного нонсенсу. Застосування інструментарію теорії концептуальної інтеграції задає алгоритм аналізу, що дозволяє уникнути суб’єктивності.

Ключові слова: переклад, слово-нонсенс, теорія концептуальної інтеграції, форма / зміст.

Богуславская Л. А. Когнитивный анализ отображения слов-нонсенсов в англо-украинских переводах стихотворения Льюиса Керролла «Джеббервокки». В статье представлены результаты анализа англо-украинских переводов слов-нонсенсов Л. Керролла с применением инструментария теории концептуальной интеграции. Этот инструментарий позволяет учесть когнитивные механизмы, обеспечивающие активацию в сознании адресата неконвенционального содержания, несовместимого с конвенциональной формой, лежащие в основе коммуникативно успешного перевода лексического нонсенса. Применение инструментария теории концептуальной интеграции задает алгоритм анализа, позволяющий избежать субъективности.

Ключевые слова: перевод, слово-нонсенс, теория концептуальной интеграции, форма / содержание.

Boguslavska L. A. Cognitive analysis of rendering nonsense words in the English-Ukrainian translations of the poem «Jabberwocky» by Lewis Carroll. The article presents the results of implementing instruments of the conceptual blending theory in the analysis of English-Ukrainian translations of L. Carroll’s nonsense words. These instruments of analysis explain cognitive mechanisms which trigger activation of the non-conventional lexical meaning incongruent with its conventional linguistic form and thus ensure communicatively successful translation. Communicatively successful translation of lexical nonsense activates in the mind of the addressee grammatical and lexical input mental spaces. The elements of the grammatical input space activated by grammatical and lexical-grammatical morphemes together with the syntactic structure of the stanza evoke expectations of the appropriate lexical morphemes to which they are conventionally attached. In the lexical input mental space lexical roots of these morphological forms do not activate any conventional content. This incongruity sanctions recognition of the humorous stimulus. In the process of backward projection to the input mental spaces lexical roots are reassessed against the background of encyclopaedic knowledge and broader linguistic context and they are reconciled with their grammatical forms. Communicative success of translation depends, on the one hand, on the morphological transparency of grammatical structure, and, on the other hand, on the degree of contrariety of the senses created by uniting the incongruent structural-semantic elements of the nonsense words (two roots, roots and affixes) or by varying their phonetic components. Applying the instrumental notions of the conceptual blending theory in translation analysis builds the algorithm of analysis to avoid subjectivity.

Key words: conceptual blending theory, form / meaning, nonsense-word, translation.

Потужний розвиток когнітивних досліджень в останні десятиріччя надає нові інструменти і методики аналізу, які дозволяють знизити суб’єктивність перекладацького опису і пояснити феномени, що залишаються поза сферою уваги дослідника в рамках класичного структуралістського погляду на комунікативну, а значить і перекладацьку діяльність, як декодування, кодування і продукування мовлення при перемиканні з одного коду на інший. З точки зору когнітивної лінгвістики, переклад, як і будь який процес інтерпретації і продукування мовлення, пояснюється в термінах *концептуалізації*, тобто контекстуально прив’язаного когнітивного процесу, в якому мовні одиниці слугують тригерами, що запускають когнітивні операції із залученням концептуальних структур досвіду (енциклопедичного знання) [Croft, Cruse 2004, с. 98; Fauconnier 1994; Lakoff, Sweetser 1994, с. ix-xlvi; Langacker 1987, с.155-156; Langacker 2001, с. 144-146; Turner 1991, с. 206].

Мета цього дослідження полягає у встановленні концептуальних структур та когнітивних операцій, що забезпечують комунікативну успішність перекладу слів-нонсенсів у тексті вірша англійського романтика середини XIX сторіччя Льюїса Керролла, за допомогою інструментарію когнітивної лінгвістики, а саме теорії концептуальної інтеграції [Fauconnier, Turner 2002].

Об'єктом аналізу є перекладацькі прийоми, використані в англо-українських перекладах слів-нонсенсів, а **предметом** – концептуальні структури та когнітивні операції, що забезпечують успішність застосування цих перекладацьких прийомів.

Основними **завданнями** статті є перекладацький аналіз слів-нонсенсів із застосуванням інструментарію теорії концептуальної інтеграції; розкриття когнітивної природи процесу перекладу слів-нонсенсів як лінгвального феномена, інтерпретація якого здійснюється на основі активації, інтеграції й розбудови у свідомості інтерпретатора інтеграційної мережі концептуальних структур; пояснення комунікативної успішності перекладу в термінах схожості / контрастності концептуальних структур, активованих оригіналом і перекладом.

Матеріалом дослідження слугують сім англо-українських перекладів вірша Л. Керролла «Джеббервоккі»: Миколи Лукаша («Курзу-Верзу», 1975 р.) у тексті перекладу казки «Аліса у Задзеркаллі» В. Корнієнка Київського видавництва «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА» (2001 р.), а також Тернопільського видавництва «Богдан» (2007 р.); В. Панченка у тексті перекладу «Аліси в Задзеркаллі» Київського видавництва «Махаон-Україна» («Казнак», 2010 р.); випускниць перекладацького відділення Києво-Могилянської академії, опубліковані в № 5–6 за 2005 р. журналу «Всесвіт»: Марії Коливай («Бормоглуп», 2004 р.), Інни Коваль («Бурмозвій», 2004 р.), Галини Висоцької («Жабохряк», 2005 р.); Тетяни Тарабукіної («Бурмоковт», 2008 р.), опублікований у «Вікіпедії», та Сергія Ковальчука («Жербельковт», 2009 р.), зроблений для кінофільму Т. Бартон «Аліса в Країні Чудес» і також опублікований у «Вікіпедії».

Теорія концептуальної інтеграції [Fauconnier, Turner 2002] пояснює інтерпретацію мовлення в термінах активації інтеграційної мережі ментальних просторів, тобто структур знань, що породжуються он-лайн у процесі розумово-мовленнєвої взаємодії задля забезпечення такої взаємодії. Прототипова інтеграційна мережа включає як мінімум чотири ментальних простори: узагальнюючий металний простір, який містить найбільш абстрактну інформацію про тематизовані сутності, два вихідних простори й інтеграційний простір або бленд, в якому поєднується інформація із двох вихідних просторів і породжується нова інформація на основі переосмислення інформації із вихідних просторів у процесі «зворотного проектування» [Fauconnier, Turner 2002, с. 333].

Як відомо із когнітивних теорій гумору, найбільш потужною з яких є теорія скриптів В. Раскіна і С. Аттардо, гумористичний ефект виникає через інконгруентність структур знань, які активуються при інтерпретації гумористичних текстів [Attardo, Raskin 1991]. Такі структури називають фреймами / доменами / скриптами. Різниця між фреймами / доменами / скриптами, з одного боку, і ментальними просторами, з іншого боку, полягає в тому, що перші тлумачаться як стабільні, укорінені в пам'яті формати знань, тоді як другі – ментальні простори – розуміються як компактні формати знання, які конструюються і модифікуються по мірі розгортання комунікації. Ментальні простори породжуються он-лайн у процесі спілкування і є унікальними для певної ситуації (детально про застосування інструментарію теорії концептуальної інтеграції у дослідженні лінгвального гумору див. [Martyniuk 2015]).

Хоча знаменитий вірш «Джеббервоккі» Л. Керролла є джерелом лексичного нонсенсу, керроллознавці відзначають, що у цьому вірші у прихованій формі ставляться логіко-семантичні й філософські проблеми природи мовного значення (див., зокрема, коментар Мартіна Гарднера [Annotated Alice 1998, с. 183]).

Імпліцитно погляди Л. Керролла на природу мовного значення репрезентовані висловленням Шалама-Балама у шостій главі «Аліси в Задзеркаллі» (переклад імені *Humpty Dumpty* тут і далі надається в редакції автора першого українського перекладу «Аліси в Задзеркаллі» В. Корнієнка, за винятком випадків, де цитуються фрагменти перекладів інших авторів). Відповідаючи на запитання Аліси, чи можна змусити слова означати так багато різних речей ("*The question is," said Alice, "whether you can make words mean so many different things"*), Шалам-Балам висловлює думку, що все залежить від мовця («хазяїна» мовлення) ("*The question is," said Humpty Dumpty, "which is to be master—that's all"*) (тут і далі приклади наводяться за [Annotated Alice 1998]).

У статті «Сцена та дух благоговіння» («The Stage and the Spirit of Reverence») Л. Керролл виражає свої погляди експліцитно: «жодне слово не має *невід'ємно* закріпленого за ним значення; слово виражає те, що має намір виразити ним мовець, а також те, що розуміє під ним слухач; і це все» (цит. за [Annotated Alice 1998, с. 183]). Ці ідеї набувають гіперболізації у книзі Л. Керролла «Символічна логіка» («Symbolic Logic»): «я стверджую, що будь-який автор має повне право надавати будь-якого значення будь-якому слову чи словосполученню, які він має намір використовувати. Якщо на початку книги я читаю «Давайте умовимося, що під словом «чорне» я завжди розумітиму «біле», і що під словом «біле» я завжди розумітиму чорне», я смиренно приймаю рішення автора, яким би нерозсудливим воно мені не здавалося» (цит. за [Annotated Alice 1998, с. 165]).

Не можна не відзначити, що погляди Л. Керролла в окремих аспектах співзвучні сучасному тлумаченню природи мовного значення як продукту *концептуалізації* когнітивними лінгвістами. Йдеться про те, що мовне значення як продукт концептуалізації становить собою контекстуально зумовлене *індивідуальне знання* й відтак ця точка зору є несумісною із структуралістським розумінням мовного значення як закріпленості певного смислу за певною мовною формою, проти чого власне і виступав Л. Керролл. Щоправда, будучи індивідуальним, це інференційне знання-значення є водночас і соціальним, оскільки воно завжди опосередковується соціальним колективним досвідом, набутим індивідом у процесі соціалізації [Мартынчук 2015, с. 81–82]. Цей колективний досвід, обмежує кількість можливих смислів межами конвенціональності, дозволяючи вийти за ці межі лише у процесі гри. Ігровий характер ідіостилію Л. Керролла виправдовує й пояснює гіперболізацію ним «семантичної свободи» мовця і адресата.

Сюжет вірша «Джаббервоккі» можна переповісти словами Аліси, яка вважає його дуже милим віршиком, проте надто важким для розуміння; ясно лише те, що хтось вбив щось (*However, somebody killed something: that's clear, at any rate*). Власне у повному смислі нонсенсом є лише перша й, водночас, остання строфа «Джаббервоккі», яка містить одинадцять слів-нонсенс. Усі інші строфи включають лише вкраплення лексичного нонсенсу, насамперед, прикметники *frumious, vorpal, manxome, uffish, tulgay, frabjous*, які при більш детальному вивченні виявляються значущими, оскільки всі вони утворені від англосаксонських слів й відтак є нонсенсами лише для недосвідченого адресата (див. детальний аналіз [Галинская 1995]).

Перша й, водночас, остання строфа «Джаббервоккі» має такий вигляд: *Twas brillig, and the slithy toves Did gyre and gimble in the wabe: All mimsy were the borogoves, And the mome raths outgrabe*. У формальному плані ця строфа являє собою цілком нормативну граматичну структуру. Порядок слів, артиклі, граматичні закінчення й лексико-граматичні афікси активують у свідомості адресата модель складносурядного речення, яке включає чотири предикації, об'єднані синдетично і асиндетично. У першій предикації виділяється структурний підмет (*T* від *it*) і предикатив (*was brillig*). У другій, приєднаній сполучником *and*, – семантичний підмет у формі іменника множини (*toves*), означений словом у формі прикметника (*slithy*) і артиклем (*the*), дієслівний присудок минулого часу (*did gyre*) і обставина місця (*in the wabe*). У третій, приєднаній асиндетично, – предикатив, винесений в ініціальну позицію, виражений словом у формі прикметника (*mimsy*) і означений прислівником (*all*), і семантичний підмет у формі іменника множини (*borogoves*), означений артиклем (*the*). Нарешті, в четвертій, приєднаній сполучником *and*, – семантичний підмет у формі іменника множини (*raths*), означений прикметником (*mome*) та артиклем (*the*) і дієслівний присудок (*outgrabe*).

Перша й остання строфа «Джаббервоккі» представляє особливий інтерес ще й тим, що на додаток до тлумачення слів-портмоне Шаламом-Баламом на прохання Аліси, існують також пояснення цих слів власне Л. Керроллом, надані ним в останньому випуску домашнього рукописного журналу «Міш-Меш» («Mischmasch»), який Л. Керролл створив, щоб розважити своїх братів і сестер, і в якому у 1855 році вперше був опублікований

«Англосаксонський вірш». Саме цей вірш і став першою і останньою строфою «Джеббервоккі» в казці «Аліса у Задзеркаллі», яка була закінчена 1971 році.

Слова-нонсенс Л. Керролла, за визначенням Шалама-Балама, є словами-портмоне, тобто «словами, які містять два значення запакованих в одному слові» (*You see it's like a portmanteau – there are two meanings packed up into one word portmanteau*). У лінгвістичних термінах слова-портмоне є складними словами або композитами, утвореними поєднанням двох основ слів за допомогою інтерфіксів *-o*, *-e*, тобто *основоскладанням*. Пояснення слів-портмоне наводяться в нашій роботі в редакції М. Гарднера й доповнюються тлумаченнями Шалама-Балама [Annotated Alice 1998], які не завжди співзвучні попереднім поясненням автора: *brillig* утворене від дієслова *bril* або *broil* (смажити) зі значенням «час, коли смажать обід, тобто кінець дня»; як уточнює Шалам-Балам, 4 години дня; *slythy* утворене від слів *slimy* та *lithe* й, відповідно, має значення «гладенький та активний»; *tove* є назвою різновиду борсука; ці тварини мають гладке біле волосся, довгі задні кінцівки та короткі роги як в оленя; харчуються в основному сиром; в інтерпретації Шалама-Балама *toves* нагадують і ящірок, і штопори, і ще й будують гнізда під сонячними годинниками.

Gyre є дієсловом, утвореним від *gyaour* або *giaour* (собака) і має значення «шкрябати як собака»; у тлумаченні Шалама-Балама *gyre* означає «крутитися як гіроскоп»; *gymble* (і від нього *gimblet*) означає «прокручувати дірки»; *wabe* утворене від дієслова *swab* або *soak* й означає «схил пагорба» («тому що він мокне на дощі»); в інтерпретації Аліси – «клаптик трави під сонячним годинником»; як пояснює Шалам-Балам, цей клаптик називається *wabe*, тому що простягається далеко (*a long way*) перед чимось (*before it*), позаду чогось (*behind it*) і, як додає Аліса, поза межами чогось (*beyond it*); це пояснення закорінене на каламбурі-нонсенсі, а слово *wabe* утворюється від початкових морфем основ слів *way* та *before / behind / beyond*; *mimsy* пов'язується з *mimserable* або *miserable*; згідно Шалама-Балама, це слово утворене від *flimsy* (слабкий) та *miserable* (нещасний).

Bogorove визначається як вимерлий різновид папуги – мали крила, загнутий догори дзьоб, будували гнізда під сонячними годинниками й харчувалися телятиною; згідно Шалама-Балама, ця худенька вбога пташка з крильцями, що стирчать в усі боки, нагадує швабру; *tome* (*solemome*, *solemone* та *solemn*) означає «жалюгідна»; на думку Шалама-Балама, *tome* є скороченням від *from home* й означає що хтось заблуdivся; *rath* є назвою різновиду земляної черепахи – крута голова, зуби як в акули, загнуті передні кінцівки, що змушує тварину ходити колінами, гладеньке зелене тіло, харчується ластівками та устрицями; Шалам-Балам уважає, що *rath* позначає різновид зелених поросят; *outgrabe* є формою минулого часу від *outgribe*, пов'язаною зі старим дієсловом *to grike* або *to shrike*, дериватами яких є *shriek* та *creak*; означає «пищати»; як уточнює Шалам-Балам, цей звук є чимось середнім між ревом і свистом і закінчується чханням.

У підсумку, в інтерпретації Л. Керролла, наведена строфа має означати наступне: «Був вечір, і гладенькі, шустрі борсуки шкреблися й бурили дірки на схилі пагорба; вкрай нещасними почувалися папуги; і пищали жалібні черепахи». Окрім того, Л. Керролл робить такі зауваження: «На вершині пагорба, вірогідно, були сонячні годинники і «borogoves» боялися, що їхнім гніздам щось загрожує. Пагорб, вірогідно, був заповнений гніздами «raths», які повибігали й запищали від страху, коли почули, як зовні шкребуться «toves» (цит. за [Annotated Alice 1998, с. 158–159]).

Комунікативно успішний переклад цієї строфи має активувати два вихідних ментальних простори: ментальний простір граматичного нонсенсу, в якому б граматично й лексико-граматично нормативні конвенціональні форми породжували певні очікування щодо їх лексичного наповнення, і ментальний простір лексичного нонсенсу (графічно-фонетичного й морфологічного), де семантика графем/фонем і морфем не виправдовувала б цих очікувань. Зіткнення цих несумісних атрибутів – конвенціональної форми і неконвенціонального змісту – в інтеграційному ментальному просторі й усвідомлення невідповідності такої несумісності мовній нормі породжувало б гумористичний ефект. Зазначимо також, що несумісність конвенціональної граматичної (лексико-граматичної)

форми і неконвенціонального лексичного наповнення цієї форми є інконгруентним не лише мовним нормам, але й онтологічним нормам, оскільки це поєднання відсилає до елементів фантазійного світу – створінь, яким немає аналогу у реальності. Усвідомлення цієї інконгруентності посилює гумористичний ефект. З іншого боку, у процесі переосмислення цих атрибутів на фоні набутого досвіду у процесі зворотного проектування у вихідні простори конвенціональні форми наповнювалися б змістом, який би узгоджувався з цими формами і загальним контекстом.

Насамперед, зупинимося на перекладі імені головного персонажа «Джеббервоккі». За поясненням Л. Керролла, *Jabberwocky* розкладається на англосаксонське *wocer* або *wocor*, що позначає «плід або фрукт» («offspring» or «fruit») і англійське *jabber* – «схвильована, голосна дискусія» («excited and voluble discussion»), що в кінцевому підсумку дає значення «результат дуже схвильованої та голосної дискусії» («the result of much excited and voluble discussion») (цит. за [Haughton 2003, с. 328-331]). Окрім того, власна назва *Jabberwocky* має зменшувальний суфікс *-y*, який виражає ставлення автора до свого героя. На думку І.Л. Галінської, її слід було б передати російською мовою як «Джеббервокушка» [Галинская 1995].

У всіх без винятку українських перекладах обрані власні назви мають негативний відтінок значення. *Курзу-Верзу* (від *верзти* – говорити нісенітницю, дурницю; вести пусті балачки) акцентує нонсенсний характер вірша і його героя. Власні назви з основою *бурмотіти* (говорити невиразно, неясно) – *Бурмоглуп*, *Бурмозвій*, *Бурмоковт* теж відштовхуються від смислу «нісенітний» і посилюють його смислом «глухий» (*Бурмоглуп*), або ще й поєднують із смислом «страшний як змії» (*Бурмозвій: звій – змії*); «страшний, бо може проковтнути» (*Бурмоковт*). У тексті вірша дійсно йдеться про те, що Джеббервоккі слід остерігатися. Власна назва *Казняк* акцентує загадковість, незрозумілість головного героя. Й, нарешті, *Жабохряк* створює гумористичний ефект неочікуваним поєднанням *жаби* і *хряка* (від *хрякати / хрюкати*), проте, знову ж таки, не має стосунку до Керроллівської етимології й морфології.

Ментальний простір граматичного нонсенсу, втіленого першою строфою «Джеббервоккі» Л. Керролла, містить такі складники, які мають відобразитися в українських перекладах: часові координати (*brillig*); просторові координати (*in the wabe*); три елементи *toves*, *borogoves* і *raths*; їхні статичні (*toves – slythy*; *borogoves – mimsy*; *raths – tome*) та динамічні атрибути (*toves – did gyre and gimble*; *raths – outgrabe*). У перекладі М. Лукаша перша строфа «Курзу-Верзу» набуває такого вигляду: *Був смажень, і швімки яскі Сверлі-спіралили в кружві, Пичхали піршаві псашки І трулі долові*.

Щодо граматичної структури, перша строфа «Курзу-Верзу» складається із складносурядного речення, що містить три предикації: односкладну (*Був смажень*) і дві двоскладні (*швімки яскі сверлі-спіралили в кружві*) і (*пичхали піршаві псашки і трулі долові*). У підсумку, маємо такі складові ментального простору граматичного нонсенсу: часові координати (*Був смажень*), просторові координати (*в кружві*), три елементи, позначені номінаціями *яскі*, *псашки*, *трулі*, а також приписувані їх статичні (*яски – швімки*; *псашки – піршаві*; *трулі – долові*) й динамічні атрибути (*яскі – сверлі-спіралили*, *псашки / трухлі – пичхали*). Відтак перекладач приписує *псашкам* динамічний атрибут, якого немає в оригіналі. Оскільки він об'єднує *псашок* і *трулів* однією й тією самою дією, вираженою спільним присудком, втрачається і задана Л. Керроллом імплікація, що *псашки* («borogoves») боялися, що їхнім гніздам щось загрожує, а *трулі* («raths») повибігали й запищали від страху, коли почули, як зовні шкребуться *яски* («toves»).

Разом з тим, не можна не звернути увагу на те, що перекладач намагається дотримуватися Керроллівських принципів утворення слів-портмоне: *яски* утворюється поєднанням першої літери/фонемі слова *ящірки* та елементів основи (-с- -к-) слова *борсук*; граматичні закінчення тут співпадають (-и) (*ящірки* + *борсуки*) – зауважимо одначе, що слово *яски* не настільки «прозоре», щоб беззаперечно породжувати потрібні асоціації; *пичхати* утворюється поєднанням *пурхати* (асоціюється також із *пирхати*) і *чхати*: від перших

береться перша літера/фонема, а друге використовується повністю, при цьому лексико-граматичні суфікси в обох випадках збігаються (*пирхати* + *чтаху*).

Слова-нонсенс *швидкі, долові, пиришаві* є малапропізмами, оскільки асоціюються із *швидкі, домові, миришаві*. **Малапропізми** (фр. *mal à propos* – недоречно) є замінами слів іншими близькими за звучанням словами, проте відмінними за змістом й відтак недоречними у відповідному контексті [Романова 2006, с. 282]; це інтенціональні «помилки» з точки зору мовленнєвих норм. Такі інтенціональні «помилки» є характерними для ідіостилю Л. Керролла. Із цього ряду вибивається лише okazіоналізм *смажень*, який утворюється в результаті метонімічної семантичної деривації: НАЗВА ТРАПЕЗИ – ЧАС ТРАПЕЗИ й відтак не має формальних маркерів, які б імплікували час доби.

У перекладі В. Панченка перша строфа «Казняк» звучить так: *Варкало. Борщуки пружькі Сверділися в садві. Хруктіли жабани мізькі, Мов псиці дальові*. Строфа містить односкладне речення, що позначає час дії (*Варкало*); і два простих речення, граматична рамка яких дозволяє легко виділити граматично узгоджені підмети, які репрезентують три елементи ментального простору граматичного нонсенсу (*борщуки, жабани і псиці*), означення (статичні атрибути: *борщуки – пружькі, жабани – мізькі; псиці – дальові*); дієслівні присудки (динамічні атрибути: *борщуки – сверділися; жабани – хруктіли*) і обставину місця (*в садві*).

Проте, оскільки в рамках останньої предикації перекладач просто порівнює *жабанів* («*borogoves*») із *псицями* («*raths*»), не приписуючи останнім власних динамічних атрибутів, втрачаються відповідні експліцитні й імпліцитні смисли, задані Л. Керролом: така структура імплікує, що «псиці» взагалі не перебували «в садві» й не брали участь в описуваних подіях разом з іншими істотами.

Разом з тим, перекладач цілком дотримується керролівських принципів побудови слів-портмоне. Більшість таких слів утворено основоскладанням в його різних варіантах: *варкало* (*варити* + *смеркало*); *пружькі* (*пруді* + *слизькі*), *борщуки* (*борсуки* + *ящірки*), *свердітися* (*свердло* + *вертітися*); *садва* (*садити* + *трава*), *хруктіли* (*хрумтіти* + *фрукти*), *мізькі* (*мізерні* + *низькі*), *жабани* (*жаби* + *кабани*). Слово-нонсенс *псиці* є малапропізмом, якому надається потрібне тлумачення, а *дальові* утворюється від іменника *даль* способом суфіксації (*даль* + суфікс прикметників *-ов-* + закінчення прикметників множини *-і*).

Т. Тарабукіна пропонує такий варіант перекладу першої строфи «Бурмоковт»: *Варчілось... Хлів'язкі тхуркі Викрулі, свёрбчись навкрузі, Жасумновілі художі Гривілі зехрякі в чузї*. Граматично перша строфа «Бурмоковта» містить два речення: односкладне безособове речення (*Варчілось*) та складносурядне речення, структура якого не зовсім прозова. Перша предикація (*Хлів'язкі тхуркі Викрулі, свёрбчись навкрузі*), як впливає із граматичних і лексико-граматичних маркерів okazіоналізмів-нонсенсів, містить підмет-іменник, означення-прикметник, дієслівний присудок, обставину способу дії, виражену дієприслівником, і обставину місця, виражену прислівником. Щодо другої предикації, ідентифікується лише підмет-іменник *художі*, і означення-прикметник *жасумновілі*; далі думка обривається; вжиті розділові знаки не дозволяють зрозуміти, що мається на увазі (правопис *жасумновілі* дозволив би ідентифікувати присудок і речення набуло б довершеності). Друга предикація складносурядного речення має дієслово-присудок, підмет-іменник і обставину місця.

У підсумку, граматичний ментальний простір, активований цією строфою, містить часові (*Варкалося*) і просторові координати (*навкрузі*), три елементи (*тхуркі, художі й зехрякі*), їх статичні атрибути (*тхуркі – хлів'язкі; художі – жасумновілі*; елементу *зехрякі* замість статичного атрибуту приписується місце перебування – *в чузї*), а також динамічні атрибути (*тхуркі – викрулі, свёрбчись; зехрякі – гривілі*).

Як і її попередники, перекладачка намагається наслідувати Керролівські принципи утворення okazіоналізмів-нонсенсів: *варчілось* (*варити* + *вечоріло / смеркалось*); *хлів'язкі* (*хлипкі* + *в'язкі*); слово *тхурки* викликає асоціацію із *тхорами*, але ж ніяк не з *ящірками* і тим більше *штопорами*; *викрули* (*вихрити* + *викрути* (іменник)) не активує уявлення про

імпліковану Л. Керролом дію; подібним чином *скербчись* не активує змісту «свердлити» і «буравити»; *навкруга* від *навкруги* теж не видається вдалим вибором, оскільки це слово має асоціюватися саме із місцем а не просторовими орієнтирами стосовно цього місця; *жасумновілі* асоціюється із *сумні*, але не зі *жалюгідні* (однієї морфемі *жа-*, відірваної від основи, для цього не достатньо; *худоки* асоціюється із *худяки*, але нічого не вказує на те, що ці худі створіння є *птахами*, а не скажімо *ходаками*. *Зехрякі* утворюється основоскладанням (*зелені* + *хряки*); дієслово *гривіли* асоціюється з *ревіли*, а *в чузї* має означати «на чужині».

Надаємо тексти інших перекладів: *Блищалося, слизі лабузьки На хвиді кружали й спірли, Дразнилки всі були дзузьки, І миги застріли* (М. Коливай, «Бормоглуп»); *Шов печір. Яштпорки слибкі В трамичці дзигали якраз Свистали свердлов'ї бідкі І звинки мрюкали весь час* (І. Коваль, «Бурмозвій»); *В яснечір слизіли штапки, Кружли в деленій зелеві, І фрусяли на всі боки, І шурили кві-кві* (Г. Висоцька, «Жабохряк»); *Смажнілось, і мляскі хвірки Вихросверделили в часві. Мізрешно псулись хабрюки, Пихраючи в чужві* (С. Ковальчук, «Жербельковт»).

Усі перекладачі намагаються створити тексти, які б активували у свідомості читача ті ж самі ментальні простори, що й оригінал: простори граматичного і лексичного нонсенсу. Для досягнення цієї мети усі вони намагаються побудувати конвенціональну структурну синтаксичну рамку речень строфи, а також okazіоналізми, які містять продуктивні українські лексико-граматичні афікси й граматичні морфемі й упізнаються як форми, належні до тієї чи іншої частини мови у функції того чи іншого члена речення.

Це їм вдається різною мірою. Для створення гумористичного ефекту необхідно досягнути як граматичної, так і лексико-граматичної «прозорості» формальної структури, яка б забезпечила її беззаперечну впізнаваність й, водночас, висвітила контраст із неочікуваною «непрозорістю» змісту. З іншого боку, для досягнення гумористичного ефекту лексична основа okazіоналізмів-нонсенсів теж має бути «прозорою» і досягнути цієї «прозорості» можна лише неочікуваним поєднанням двох «прозорих» основ, основи і афіксу або вдалим застосуванням малапропізмів. Саме таким чином діють Л. Лукаш і В. Панченко. Переважно вдало застосовує слова-портмоне (*яштпорки* (*ящїрки* + *штопори*), *свердлов'ї* (*свердла* + *солов'ї*), *печір* (*пекти* + *вечір*) слибкі (*слабкі* + *хлипкі*), малапропізми (*звинки мрюкали* – *свинки хрюкали*), суфіксацію (*дзигати* від *дзига*) й І. Коваль. Менш вдалим видається okazіоналізм *трамичка* від *травичка*.

Свого часу російський лінгвіст М. В. Панов, аналізуючи російськомовні переклади «Джеббервоккі» Л. Керролла, писав наступне: «в англійському тексті слова дивні, чудакуваті, парадоксальні, проте вони все таки явно симпатичні» [Панов 1975, с. 246]. Okazіоналізми-нонсенси в не дуже успішному перекладі автор називає «словами-восьминогами», які лякають читача [там само], а в успішному – «словами-рибами», спритними, гнучкими і веселими [там само, с. 247]. Хоча ці метафори і порівняння не є, строго кажучи, інструментами перекладацького аналізу, скористаємося ними й порівняємо слова в перекладах М. Лукаша й В. Панченко, а також І. Коваль, з рибами, а в інших перекладах – з восьминогами. Слова-восьминоги виникають через непрозорість їх морфологічної структури, й, як наслідок, неспроможність активувати асоціації, породжувані неочікуваним неконвенціональним поєднанням конвенціональних форм. Відтак, лексичний нонсенс Л. Керролла, закорінений на відхиленні від мовної норми: несумісності конвенціональної граматичної форми слова як частини синтаксичної структури речення і неконвенціонального лексичного значення слова, що суперечить граматичному контексту.

Проведений аналіз дозволяє зробити **висновок**, що комунікативно успішний переклад лексичного нонсенсу активує у свідомості адресата граматичний і лексичний ментальні простори. Елементи граматичного ментального простору, які активуються граматичними і лексико-граматичними маркерами укупі зі синтаксичною структурою строфи, задають конвенціональні очікування щодо їх лексичного наповнення. У лексичному ментальному просторі лексичні основи цих форм не активують у свідомості адресата конвенціонального змісту, оскільки, волею автора і перекладача, усі вони мають okazіональний статус. У

інтеграційному ментальному просторі граматичні форми й їх лексичне наповнення усвідомлюються як несумісні, невідповідні мовній нормі, а сутності, до яких вони відсилають, усвідомлюються як відхилення від онтологічних норм. Гумористичний ефект спричиняється усвідомленням невідповідності конвенціональної форми неконвенціональному значенню. У процесі зворотного проектуванні у вихідні ментальні простори лексичне наповнення переосмислюється на основі набутого досвіду і узгоджується із граматичним контекстом.

Ступінь успішності перекладу визначається, з одного боку, ступенем прозорості граматичної структури речень й лексико-граматичної структури слів у контексті цих речень, а з іншого боку, ступенем контрастності смислів, створюваної поєднанням структурно-семантичних елементів слів (двох лексичних основ, основи і афіксу) або варіюванням графічного/фонетичного складу основ. **Перспективи** дослідження пов'язуємо із подальшою розробкою запропонованої методики і застосуванням її для аналізу різноманітних виявів мовної гри.

Література

- Галинская И.Л. Льюис Кэрролл и загадки его текстов [Электронный ресурс] / И.Л. Галинская. – М. : ИНИОН РАН, 1995. – 76 с. – Режим доступа : www.lewis-carroll.ru/
- Мартынюк А.П. Стратегия как базовый инструмент когнитивного анализа коммуникации / А.П. Мартынюк // Записки з романо-германської філології. – 2015. – Вип. 1(34). – С. 80-90.
- Панов М.В. О переводах на русский язык баллады «Джабберворки» Л. Кэрролла / М.В. Панов // Развитие современного русского языка. – М. : Наука, 1975. – С. 239-248.
- Романова Н.Н. Стилистика и стили : учеб. пособие ; словарь / Н.Н. Романова, А.В. Филиппов. – М. : Флинта; МПСИ, 2006. – 416 с.
- Attardo S. Script Theory Revis(it)ed: Joke Similarity and Joke Representation Model / S. Attardo, V. Raskin // Humor: International Journal of Humor Research. – 1991. – № 4 (3/4). – P. 293-348.
- Croft W. Cognitive linguistics / W. Croft, D.A. Cruse. – Cambridge : Cambridge University Press, 2004. – 356 p.
- Fauconnier G. Conceptual projection and middle spaces [Electronic resource] / G. Fauconnier. – San Diego : University of California, Department of Cognitive Science Technical Report 9401, 1994. – Access : <http://www.blending.stanford.edu>.
- Fauconnier G. The way we think: Conceptual blending and the mind's hidden complexities / G. Fauconnier, M. Turner. – New York : Basic Books, 2002. – 440 p.
- Haughton H. (ed.) Carroll L. Alice's Adventures in Wonderland and Through the Looking Glass / L. Carroll (author), H. Haughton (editor), J. Tenniel (illustrator). – L. : Penguin Classics, 2003. – 448 p.
- Lakoff G. Foreword to Gilles Fauconnier, *Mental Spaces* / G. Lakoff, E. Sweetser. – Cambridge : Cambridge University Press, 1994. – P. ix – xlvii.
- Langacker R. Foundations of cognitive grammar / R. Langacker. – Stanford : Stanford University Press, 1987. – Vol. 1. Theoretical prerequisites. – 516 p.
- Langacker R. Discourse in cognitive grammar / R. Langacker // Cognitive Linguistics 12. – 2001. – № 2. – P. 143-188.
- Мартынюк А. Metaphoric political insults and humour: Cognitive analysis / А. Мартынюк // US-China Foreign Language. – 2015. – № 13(1). – P. 814-820.
- Turner M. Reading minds: the study of English in the age of cognitive science / M. Turner. – Princeton, NJ : Princeton Univ. Press, 1991. – 318 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу

- Бурмоковт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
- Керролл Л. Аліса в Країні Чудес ; Аліса в Задзеркаллі / Л. Керролл ; [пер. з англ. В. Корнієнко ; за ред. І. Малковича та Ю. Андруховича]. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА. 2001. – 262 с.
- Керролл Л. Алісині Пригоди у Дивокраї ; Аліса у Задзеркаллі / Л. Керролл ; [пер. з англ. В. Корнієнко] – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2007. – 432 с.
- Керролл Л. Аліса в Задзеркаллі : казкова повість / Л. Керролл ; [перекл. з англ., передм., прим. В. Панченка]. – К. : Махаон-Україна, 2010. – 192с.
- Carroll L. The Annotated Alice: Alice's Adventures in Wonderland and Through the Looking Glass / L. Carroll ; [introd. and notes by M. Gardner]. – N.Y. : Wings Books, 1998. – 352 p.

УДК 81.255.4

КУКАРИНА А. Д.

(Київський національний лінгвістичний університет)

СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ АБРЕВІАТУР ТАБУ, ЕВФЕМІЗМІВ У МЕДИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглядаються способи перекладу абревіатур табу, евфемізмів у медичному англійському та українському дискурсі. Вивчення глибинної структури одиниць конденсації виступає ключовим у дослідженні їх трансформації при інтерпретації. Розподіл одиниць компресії на компоненти дозволяє вивчити способи перекладу абревіатур за прагматичними ознаками.